

A LEGES LANGOBARDORUM ADÁSVÉTELRE VONATKOZÓ SZABÁLYAI

BABJÁK ILDIKÓ*

1. A rendszertelenség, mint „rendező elv” a *Leges Longobardorum*ban

Míg a germán eredetű népek többsége joguk írásba foglalása során tárgy szerint csoportosította jogszabályait, addig a longobárdok ettől eltérő rendszerben fejlesztették írott jogukat, és nem rendszerezték törvényeiket tárgyak szerint, hanem pusztán egymás után illesztették az uralkodók az általuk megalkotott jogszabályokat.

Az *Edictum Rothari* 643. évi kiadását követően az uralkodók ezt a joganyagot „egésztették ki”¹, sőt már maga Rothari is tervbe vette, hogy azokat a jogszokásokat, amelyek még a longobárdok régi jogából maradtak meg a gyakorlatban, az *Edictum*hoz csatolják². A későbbi longobárd királyok, mint Grimoald (662-672) és Liutprand (712-744) kiegészítő szabályokat alkottak, melyeket hozzáírni rendelték az *Edictum Rothari*hoz. Ennek eredményeképpen a longobárd jogi feljegyzések keletkezési idejük, az azokat megalkotó uralkodók sorrendjében tartalmazták a jogi rendelkezéseket. Maga Liutprand sem rendszerezte tematikusan azt az általa hozott több mint 150 jogszabályt, amelyek a 713-735 közötti időszakból maradtak ránk, hanem – egyéb rendszer hiányában, – pusztán időrendi sorrendben, azaz uralkodási évei szerint találhatók meg a longobárd törvénygyűjteményekben. Bár az egyes uralkodók után fennmaradt, és ilyenén módon „rendszerezett” törvényanyag minden bizonnyal megnehezítette a kortársak számára a jogszabályok alkalmazhatóságát, mindez nem teszi kevésbé értékessé vagy vizsgálódásra méltatlanná számunkra a longobárdok ezen jogforrását, amely a jelentősebb kánoni gyűjteményekben – mint Dionysius Exiguus gyűjteményében³ vagy a terjedelmes *Hispanában*⁴ –

* DR. BABJÁK ILDIKÓ

egyetemi tanársegéd

Miskolci Egyetem ÁJK, Jogtörténeti Tanszék

3515 Miskolc-Egyetemváros

¹ G. DILCHER, Art.: Langobardisches Recht, in HRG 2, Sp. 1607-1618.

² *Edictum Rothari* 386. szerk. F. BLUHME: *Leges longobardorum* MGH LL 4, Hannover 1868, 89. o.

³ H. SIEMS: *Handel und Wucher im Spiegel frühmittelalterlicher Rechtsquellen*, Hannover 1992, 507. o.

ugyanúgy időrendben van rendszerezve. A longobárdok tehát kitartottak jogszabályaik keletkezési sorrend szerinti felosztásánál, e szokásuk alapján a *Liber Papiensis*⁵, amely kb. a XI. század közepéről származik, a longobárd királyok törvényeit foglalta össze az Itáliára vonatkozó kapitulárékkal együtt. A különböző hozzákapcsolt glosszák, performulák és az 1070-ből származó *Expositio* arra engednek következtetni, hogy ezek mind egy-egy fejlődési fokozatot jelentenek abban a folyamatban, amely az egész longobárd jog tudományos igénnyel történő feldolgozásában tükröződik. Ebben a fejlődési folyamatban elsőként a XII. század fordulójáról származó *Lombarda* hoz változást⁶, azzal, hogy a *Liber Papiensis* jogszabályokból álló „masszáját” renszertanilag átrendezve tartalmazza. A *Lombarda* rendszertani felosztottságát követik az ún. *Lombarda-kommentárok*⁷, a XII. századi *Summa legis Longobardorum*⁸ és Karolus de Tocco glosszái⁹. Karolus de Tocco volt az első jelentősebb glosszátor, aki Itália déli részéről származott, Benevento közeléből, mely területet nagyrészt longobárd lakosság népesített be. A jogtudomány történetébe a „longobárd jog Accursiusaként” írta be magát.¹⁰

Ha a kevés a fennmaradt jogi emlék ellenére közelebből is megvizsgáljuk a longobárd jogfejlődést, abban egy több mint hat évszázadot átfogó folytonosság mutatkozik meg. A fejlődési periódusokban egymástól minőségileg jelentősen eltérő joganyagot ismerhetünk meg, amelyre jellemző, hogy a longobárd törvények korai feljegyzései közé került beillesztésre az *Edictum Rothari*. Bár az *Edictum* elsődlegesen a megkívánt újításokkal volt hivatott foglalkozni, szabályai kötve voltak a korábbi, régebbi jog előírásaihoz¹¹.

⁴ SIEMS 522. o.

⁵ *Liber Papiensis*, szerk. A. BORETIUS: *Liber legis Langobardorum Papiensis*, MGH LL 4, Hannover 1868, 290. és kk. o. vö. BORETIUS: *Praefatio* MGH LL 4, XLVI-XCVIII. o.

⁶ *Lombarda Casinensis* in MGH LL 4, Hannover 1868, 607-623. o. és *Lombarda vulgata* in MGH LL 4, Hannover 1868, 623-638. o.

⁷ A. ANSCHÜTZ: *Die Lombarda-Commentare des Aripbrand und Albertus*. Ein Beitrag zur Geschichte des Germanischen Rechts im zwölften Jahrhundert, Heidelberg 1855.

⁸ *Summa legis Longobardorum*, szerk. ANSCHÜTZ: *Langobardisches Rechtsbuch aus dem XII. Jahrhundert*, Halle 1870.

⁹ *Leges Longobardorum cum argutissimis glosis Caroli de Tocco*, szerk. J. B. NENNA, Velence 1537, (Új kiadásban: Torino, 1964), lásd még: H.E. TROJE; Art.: Karolus de Tocco, in: HRG 2, Sp. 657-659.

¹⁰ H. LANGE: *Römisches Recht im Mittelalter*, I. kötet: *Die Glossatoren*, München 1997, 305. és kk. o.

¹¹ Lásd Prolog Rotharis és Edictum Rothari 386., szerk. BLUHME 1. és k. o., 89. o., továbbá G. DILCHER: *Gesetzgebung als Rechtserneuerung*, in: *Rechtsgeschichte als Kulturgeschichte*. Festschrift für A. Erler zum 70. Geburtstag, Aalen 1976, 13-35. o.

Frissítést Liutprand törvényei hoztak, aki egyedi esetekre vonatkoztatva alkotott új szabályokat, melyeket törvényi kiegészítéseként értékelhetünk. A bolognai iskola még tovább ment, úgy gondolta, hogy a longobárd jogot már korábban feldolgozták¹², amely világosan kiderül a Glosszákból, performulákból, az *Expositioból*. Karolus de Tocco glosszái voltak azok végül, amelyek összekapcsolták longobárd és római jogi szemléletmódot. Karolus de Tocco ugyanis nem volt „romanista ismeretekkel megáldott lombardista”, hanem inkább a romanista jogi kultúra azon képviselője, aki a hazájában érvényesülő longobárd jognak szentelte életét, mely joganyagot a *ius commune* által uralt jogrendszer részének tekintette.¹³ SIEMS szerint a longobárd jog fejlődése azonban nem a „szobatudósok” munkáinak eredménye. Bár az elméleti „kutakodás” jelei nem hiányoznak, mégis a longobárd jog fejlődésében a konkrét gyakorlati jogkérdések felé való orientáció volt a meghatározó, amelyre Liutprand törvényei és a *Liber Papiensis*ben megőrzött performulák szolgálnak bizonyítékkal¹⁴.

2. Az árucseré szabályozása az egyes forrásokban

Az árucseré és – speciálisan – az adásvétel lebonyolításának szabályai tekintetében a longobárd jog forrásai közül a *Lombardát* kell kiemelnünk, amely három könyvből áll és – kivételesen – tárgy szerint rendszerezett, mely megkönnyíti a joganyagban való eligazodást.

A *Lombarda vulgata* első könyvét elsődlegesen büntetőjogi szabályok teszik ki, a második könyvében magánjogi és eljárásjogi rendelkezések találhatók¹⁵, a harmadik könyv pedig általánosságban foglalja össze a közösségi ügyek intézésének szabályait¹⁶. E harmadik könyvben is találunk azonban magánjoghoz kapcsolódó szabályokat, például a XVIII. címet („*Ubi mercatum habendum sit*”), a XXII. címet („*Ut mensura equales fiant*”), és a XXVIII. címet („*De eo qui bonum denarium refutaverit*”)¹⁷, de SIEMS megállapítása

¹² A pavai jogi iskoláról lásd H. J. BECKER, Art.: Pavia in HRG 3, Sp. 1568-1571.

¹³ LANGE 307. o. Karolus de Tocco (Dél-Itáliában) nagyhatású glosszáiról ld. bővebben: K. NEUMEYER: Notizen zur Litteraturgeschichte des longobardischen Rechts, ZSt. Germ. 20. (1899) 249-257. o.

¹⁴ SIEMS 129. o.

¹⁵ *Lombarda vulgata*, szerk. BLUHME 628. és kk. o.

¹⁶ *Lombarda vulgata*, szerk. BLUHME 623. és kk. o., 634. és kk. o.

¹⁷ *Lombarda vulgata* III, 18. 22. 28. szerk. BLUHME 636. és k. o.

ezekkel kapcsolatban az, hogy e szabályok a kapitulárékból származnak, tehát nem longobárd, hanem frank eredetűek¹⁸.

Vizsgálódásaink szempontjából a második könyv lenne tehát érdekes, de ebben az adásvétel kapcsán felmerülő problémákra vonatkozó előírások nem egyetlen cím alatt vannak egyesítve, hanem a könyv legkülönbözőbb pontjain merülnek fel.

Az adásvétellel kapcsolatos jogi anyag rendszerezéséhez fűződő érdek már korán megmutatkozott a longobárdoknál¹⁹. Eberhardt von Friaul örgróf felkérésére 829 és 832 között Lupus von Ferrières elkészítette a *Concordia de singulis causis*, amelyben a longobárd királyok törvényeit téma szerint csoportosították, ezzel a jogszabályok közötti könnyebb eligazodást segítették elő²⁰. E rendszer alapján a *Concordia* XXV. Cap. „*Rothari et Liutprandi de emptio et venditionibus*” cím alatt található meg az *Edictum Rothari* 227., 229-235. számú szabályaihoz kapcsolódó Liutprand-féle törvények adásvételre vonatkozó előírásai²¹.

A longobárd törvények áttekintése azt mutatja, hogy bár szorosan az adásvétel lebonyolításának szabályozására nem született külön törvény, mégis más, az adásvétel ügyletéhez kapcsolódó fontos magánjogi intézményekre, mint a kezesség, zálog, kötbér és *wadiatio*, különös figyelmet fordítottak²². HAGEMANN feltételezése szerint, még ha a longobárd *wadiatio*val a dolog megragadási jogának megalapítása mellett közvetlenül egy kötelmi viszonyt is létre lehetett hozni, akkor sem lehetséges, hogy pusztán a *wadiatio* alkalmazásával – bár ez igen rugalmas eszköz volt – minden látszólagos hiányosságot, így az adásvételi ügyletet magát pótolni lehetett volna. Ugyanő a longobárd jogi szövegek vizsgálata kapcsán egyértelműen „nyereségorientáltak” tekintette az árucseré és ennek körében az *emptio-venditio* kérdésének kezelését, és ez alapján arra a következtetésre jutott, hogy a

¹⁸ SIEMS 129. o.

¹⁹ SIEMS 130. o.

²⁰ *Concordia de singulis causis*, 235. és kk. o.; Eberhard von Friaulról lásd E. HLAWITSCHKA: Franken, Alemannen, Bayern und Burgunden in Oberitalien (774-962), Freiburg 1960, 169-172. o. és H. SCHMIDINGER, Art: Eberhard (3), in: Lexikon des Mittelalters 3, Sp. 1513.

²¹ *Concordia de singulis causis*, 264. és kk. o.

²² *Edictum Rothari* 366.: 'Si aliqua inter creditorem et debitorem atque fideiussorem surrexerit intentio, et dixerit creditor: 'quia in tale praetexto wadia suscepi', et fideiussor negaverit, non est causa fideiussori sacramentum preverere; nisi debitor singulus satisfaciatur aut ad euangelia, aut ad arma: „quia in tale capitulo nec wadia dedi nec fideiussore posui”, Liutprand 15, 16, 36-42, 108, 109, 128. szerk. BLUHME 85., 113. és k., 151. és k. o., 161. o.

longobárdoknál ismert és alkalmazott volt az adásvétel, mint szerződési típus, annak ellenére, hogy az adásvétel nem nyer náluk önálló törvényi szabályozást²³.

Bár az adásvételre közvetlenül irányadó szabályok hiányoznak, mégis feltételezhető, hogy az adásvétel létrehozatala szempontjából a vételár kifizetésének volt döntő jelentősége. Az *Edictum Rothari* szerint ugyanis, egy olyan jogvitában, melynek tárgya az volt, hogy egy öt éve átadott ingatlant „csak” bérelt, vagy meg is vásárolt a „vevő”, a „vevő” az alábbiak szerint perelhetett: „*quod cum praetium suum rem ipsam comparassit*”²⁴. A Rothari-féle rendelkezések szerint tehát a vevő megtarthatta az ingatlant.

Ratchis király 746-ban annyit változtatott ezen esettel kapcsolatban, hogy egy „*cartola venditionis*” és a megvett dolog átadása mellett megkövetelte a vevőtől az alábbi eskü letételét is: „*quod pretium conpletum haberent*”²⁵. Az is kiderül tehát, hogy az adásvételi ügylet megtámadhatatlansága tekintetében a vételár megfizetésének van meghatározó szerepe. Ratchis törvényének BEYERLE által elkészített magyarázó jellegű fordítása²⁶ segít felismerni az adásvétel lefolyására vonatkozó részleteket: az azonnali fizetéssel és az ügylet okiratolásával járó készpénzes lebonyolítása helyett lehetséges volt a vételárat *wadia* átadásával és kezesállítással megígérni, így vállalva kötelezettséget a vételár későbbi megfizetésére. Az ügylet ezen formája nem újdonság Ratchisnál, ő ezt már részben fennálló gyakorlatként kezelte, tekintettel ezen ügyleti forma lefolyásának problémamentességére, meglehetősen könnyedségére, amely megalapozta alkalmazásának elterjedését.

²³ H. R. HAGEMANN: *Fides facta und wadiatio. Vom Wesen des altdeutschen Formalvertrages*, in: ZRG GA 83, 1966, 25. és k. o.

²⁴ *Edictum Rothari* 227.: „*De emptionibus et venditionibus. Si quis comparaverit terram, id est solum ad aedificandum, aut casam mancipiata et quinque annos inter praesentes personas possederit, posteaque ipse vinditor, aut heredes eius pulsaverit, dicendo quod praestetisset, nam non vindedisset: ostendat libellus scriptus ubi rogatus fuisset praestandi. Et si libellus non habuerit, nihil aliud faciat emptor, nisi praebeat sacramentum secundum qualitatem pecuniae, quod cum praetium suum rem ipsam comparassit, nec alteri debeat per legem dimittere. Tunc liceat eum firmiter possidere quod sibi comparavit.*” szerk. BLUHME 56. o.

²⁵ *Rathis leges* 8 (IV) a. szerk. BLUHME 189. és k. o.

²⁶ F. BEYERLE: *Die Gesetze der Langobarden*, Weimar 1947, 349. o. így fordította a legutóbb idézett kitételt Ratchis törvényéből: „Ő (a vevő) aztán wadiával (=Gewette) kötelezi csak magát (a fizetésre), mivel szabadon perelhetik (arra) a kezeseit.”

3. A kellékszavatosság törvényi rendezése

Az adásvételi ügylet komplex szabályozásának hiánya ellenére találunk néhány olyan részletszabályt, amelyek az adásvétellel kapcsolatban esetlegesen felmerülő problémákat hivatottak megoldani. Arra az esetre például, ha egy olyan rabszolgát ad el valaki, amely később leprás vagy dühöngő lesz, Rothari csak annyit ír elő, hogy az eladónak meg kell esküdnie arra, hogy ő erről az ügyletkötéskor semmit sem tudott, mindezt azért, hogy megmeneküljön minden bonyodalomtól²⁷. Bár az *Edictum Rothari* igen szűkszavúan „intézi el” a kellékszavatosság körében előforduló konfliktusok kezelését, a longobárdok a mindennapok során minden bizonnyal meg tudtak birkózni a kellékszavatossági kérdésekkel. Ezt mutatja annak a lehetősége, hogy az – akkoriban igen nagy erkölcsi jelentőséggel bíró – esküt vonták be a problémakezelés folyamatába.

4. Idegen dolgok eladásának szankciói

a) Rotharinál

A kellékszavatosságról elenyészően kevés, az idegen dolgok eladásáról ellenben meglehetősen sok szó esik a longobárd jogforrásokban. Idegen dolog tudatos eladása esetére Rothari úgy rendelkezik²⁸, hogy a dolog visszaadásán túl annak nyolcszoros értékét is meg kell téríteni, mely büntetés már a lopásnál is előfordult²⁹. Ha mindez nem tudatosan történt, és úgy bánt az eladó a dologgal, mintha az a sajátja lenne, és mint ilyet, eladta azt, meg kell arra esküdnie, hogy ezt nem akarattal tette, és ekkor „csak” a dolgot kellett visszaadnia, a büntetést nem kell megfizetnie³⁰. Ezzel azonban csak a jogosított és az eladó közötti

²⁷ *Edictum Rothari* 230.: „De mancipio lebroso. Si quis conparaverit mancipium, et postea lebrosus aut demoniosus apparuerit, tunc vinditor si pulsatus fuerit, preveat sacramentum singulus, quod in conscientia ipsius de ipsa infirmitate non fuisset, quando eum vindedit, et amplius non calomniatur.” in: *Edictum Rothari* szerk. BLUHME 57. o.

²⁸ *Edictum Rothari* 229.: „Qui rem alienam asto vindederit. Si quis rem alienam, id est servum aut ancillam, seu alias res sciens rem alienam esse, non suam, ubicumque transvinderit, et inventum aut provatum fuerit, in actugild eam restituat. Et si per ignorantiam vindederit, tunc praeveat sacramentum, quod credens suum vindedisset; reddat caput cum notrimen suo, qualiter crescit.” in: *Edictum Rothari* szerk. BLUHME 57. o.

²⁹ *Edictum Rothari* 329., 341., 351. in: *Edictum Rothari* szerk. BLUHME 75, 77. és k. o., továbbá 80. és k. o.

³⁰ *Edictum Rothari* 229. szerk. BLUHME 57. o.

jogviszony nyer rendezést. Hogy hogyan alakul a (jóhiszemű) vevő és az eladó közötti kapcsolat, különösen, ami a visszaadási kötelezettséget illeti, ha a kérdéses dolog már időközben a vevőhöz került, az Rothari egy további rendelkezéséből derül ki. Ha valaki vásárol ugyanis egy rabszolganőt, majd valaki más azt gondolja erről a rabszolganőről, hogy az a sajátja, akkor mindkettőnek az eladóhoz, az *auctor*hoz kell mennie. Ha az eladó ekkor nem tudja igazolni a rabszolganőre vonatkozó „erősebb” jogosultságát, akkor esküt kell tennie arra, hogy az adásvételből neki anyagi előnye származott³¹. Ezután a rabszolganőt ki kell adnia a tulajdonosának, a vételár pedig visszajár a vevőnek. Az időközben született gyermek is a rabszolganő tulajdonosát illeti meg. Az adásvételi ügylet illetően módon való kezeléséből arra következtethetünk, hogy a vevő rá volt szorulva jogelődjére, annak kellett igazolni a vevő jogosítottságát az állítólagos tulajdonossal szemben. Ha ez nem sikerült, a vevő elvesztette a vásárolt dolgot, de visszakapta annak vételárát. A vevő kockázata tehát ez esetben korlátozott, amely csekély kockázat kedvezően hatott az árucseré-forgalomra. A jogosulatlanul kereskedő eladó „tisztító esküje”, amellyel szabadult a lopás vádjától, megszakította azt a láncszerű „nyomkövető” eljárást, amelyet a tulajdonos dolga visszaszerzése érdekében folytatott. A vevő is kedvezőbb helyzetbe került: nem őt terhelte a lopás esetén járó büntetés kifizetésének kötelezettsége, „csak” annyi történt vele, hogy elvesztette dolgot, de visszakapta az érte kifizetett vételárát.

A lovak vásárlásakor alkalmazandó Rothari-féle szabályokból még nyilvánvalóbbá válik a longobárdok adásvételi ügylethez való „pozitív hozzáállása”. Abban az esetben ugyanis, ha egy ló vevője – akitől a ló állítólagos tulajdonosa az állat visszaadását követeli, – nem tudta megnevezni azt a személyt akitől ő a lovat vásárolta, lótolvajnak tekintették. Ennek veszélyét azonban a vevő elkerülhette, ha megesküdt arra, hogy a lovat nem lopta, továbbá esküvel kötelezte magát arra is, hogy a ló eladójának, mint biztosító emberének személyét, akit fel kellett volna kutatnia, a későbbiekben sem titkolja el, nem rejtegeti³². A ló állítólagos tulajdonosa ezután magához veheti a lovat, de

³¹ SIEMS szerint ez *vindicatio*val történt. SIEMS 132. o.

³² *Edictum Rothari* 232.: „*De caballo comparato. Si quis caballum emerit et auctorem ignoraverit, et venerit certus homo, qui ipsum caballum suum dicat, tunc ille qui emit, si ut diximus auctorem non habuerit, nec scit de quo comparassit: praebeat sacramentum emptor, quia nec fur sit, nec collega furoni, nisi simpliciter cum praetium suum comparassit; et insuper addat in ipsum sacramentum: si quoquo tempore auctorem invenerit, non negare. Tunc post praestitum sacramentum reddat caballum, et sit sibi contemnus. Ille autem, qui se proprio domino dicit esse, sub tali titulo eum tollat, ut si cognitus fuerit, quod malo ordine vindicassit, et alter certus auctor venerit, qui suum ficerit, ipse caballus sibi nonus ei reddatur.*” szerk. BLUHME 58. o.

kilencszeresen kell annak értékét megtérítenie, ha valaki később *auctorként* be tudja bizonyítani a lóra vonatkozó erősebb jogosítottságát, mellyel egyben tisztázza a vevőt a lopás vádja alól. Az eljárás menetéből világossá válik, a vevő a dologhoz fűződő jogosítottságát az eladótól, mint *auctortól* származtatja, az erősebb jogosítottság kérdését tehát nem a vevő és az állítólagos tulajdonos, hanem az *auctor* és az állítólagos tulajdonos között kell eldönteni. Ha a vevő nem tudja felmutatni és bevonni az eljárásba az *auctorát*, mindenképp alulmarad a bizonyítási eljárásban. Az ebben a helyzetben tehetetlen vevő csak akkor kapja meg az állítólagos tulajdonost sújtó lopási büntetőpénzt (kilencszeres érték), ha később felbukkan az *auctor*, és a tulajdonos marad alul a jogosultságok bizonyítására irányuló eljárásban. Annak a vevőnek, aki *auctorát* nem tudja előkeríteni, de esküt tesz arra, hogy ő nem lopta, hanem megvásárolta a dolgot, a longobárd szabályozás védelmet biztosít az ellen, hogy tolvajként kezeljék. A vevő kockázata tehát arra korlátozódott, hogy ismeretlen „kereskedőtől” való vásárlás esetén megmenekülhetett ugyan a lopási büntetés megfizetése alól, viszont elvesztette azt a dolgot, melyet megvásárolt.

b) Liutprandnál

Az *Edictum Rothari* azon már említett szabályai után, amelyek „kereskedelembarátnak” tekinthetők, kissé meglepőnek tűnhet Liutprand piaci készvétellel kapcsolatos rendelkezése³³. Aki piacon vesz lovat, azt két vagy három ember szeme láttára kell tennie. Ha később valaki követeli a lovat a vevőtől, szükség esetén a tanúk segítségével megelőzhetette a tolvajlás gyanújakor felmerülő, esküvel történő bizonyítást. Ha a vevőnek azonban nincsenek tanúi, és csak arra hivatkozik, hogy egy franktól vagy egy ismeretlentől vette a lovat, akkor a vevőt terheli a lopási büntetőpénz megfizetésének terhe.

c) A szabályok összevetése

Rothari és Liutprand szabályainak különössége akkor mutatkozik meg igazán, ha ezeket összehasonlítjuk egymással.

³³ Liutprand 79.: „*De eo homine, qui cavallo in mercato conparare voluerit, ut ante duos aut tres homines eum emere deveat, nam non segrete, et si aliquis postea ipsum cavallum cognoverit, habeat testimonia, in cuius presentia conparavit et ei postea furti calomnia non fiat. Et si ad ipsos testes non credederit, qui furtum querit, firment ipsi testes per sacramentum, excepto si tales homenis fuerent, quibus rex aut iudex sine sacramento credere possit. Et si homenis non habuerit, in quorum presentia conparavit, nisi simpliciter dixerit: 'quod conparavi de Franco aut nescio de qualem hominem', componat ipsum cavallum pro furtum.* szerk. BLUHME 139. o.

Liutprandnál felmerülhet a lopás gyanúja, de annak lehetősége kap különös hangsúlyt, hogy a vevő ezt elhárítsa. Az eladó, mint a vevőért kezkeskedő személy vagy a dolog kiadását követelő személy dologhoz fűződő erősebb jogosítottságának kérdése Liutprandnál nem merül fel. Sokkal inkább a kérdéses ló lopás miatt történő elvesztése kerül a középpontba, és egyedül az vizsgálандó meg, hogy a vevő milyen feltételek megléte esetén tud szabadulni a lopás gyanúja alól. Jellemző módon azt sem részletezi, mi legyen a ló sorsa. Magától értetődően abból indul ki, hogy az, mint lopott dolog, visszajár a tulajdonosának. Liutprandnál egyedül a meglopott személy és a vevő közötti jogviszony kerül a szabályozás látóterébe, meghatározó szerepet kap a jogkövetkezmény, a lopással való meggyanúsítás. Ez a megoldási mód nem új keletű, a száli és ripuári frankok törvényeiben, az ún. *Anefang*-eljárások kapcsán találoztunk ezzel³⁴.

Rothari szabályainál ezzel ellentétes megoldást találunk. Rothari célja az, hogy a vevő, az eladó (*auctor*) és az állítólagos tulajdonos közötti minden jogviszonyt tisztázzon. Azon lehetőség segítségével, hogy a vevő esküsegéd nélkül szabadulhat a lopás gyanújától, a megoldandó probléma arra „redukálódik”, hogy megállapítsák: az *auctor* és a harmadik személy közül kinek van erősebb jogosítottsága a dologra nézve. Esetleg az is megállapítást nyerhet, hogy a vételár visszajár a vevőnek, de ellentétben Liutpranddal, számos neves szerző szerint Rothari szabálya inkább a későklasszikus kori római evikciós felelősséghez áll közel³⁵. Arról is szó lehet azonban, hogy Liutprand szabályait nem önálló rendelkezéseknek, hanem mint Rothari törvényeihez írt korrektúrának kell tekintetünk, sőt azt a vulgárjogi szemléletnek a koraközépkori germán jogi szemléletmód felé irányuló célzatos elfordulásaként kell értékelnünk. Minden valószínűség szerint a longobárd területeken a bűnözés aggasztó méreteket öltött, ezzel magyarázható Liutprand azon igyekezete, hogy az adásvétel körében a lopás problémájával is részletesen foglalkozzon³⁶.

³⁴ SIEMS 70. és kk. o.

³⁵ E. LEVY: *Weströmisches Vulgarrecht. Das Obligationenrecht*, Weimar 1956, 211. és k. o., M. KASER: *Römisches Privatrecht 2*, München 1975, 390. és kk. o.

³⁶ Liutprand 80.: „*De furonibus, ut unusquisque iudex in civitatem suam faciat carcerem sub terra; et cum inventus fuerit, ipsum furtum componat, et conpraehindat eum et mittat in ipso carcere ad annos duo vel tres, et postes dimittat eum sanum. Et si talis persona fuerit, ut non habeat, unde ipsum furtum componere, debeat eum dare in manus illius, cui ipsum furtum fecit, et ipse de eo faciat quod voluerit. Et si postea iterum ipse in furto tentus fuerit, decalvit eum, et cedat per disciplinam, sicut devit furonem, et ponat ei signum in fronte et faciae. Et si nec sic emendare voluerit, et post ipsas districtiones in furtum tentus fuerit, vindat eum foris provincia, et habeat sibi iudex praetium ipsius;*

Liutprand király megparancsolta például bírának, hogy az elfogott tolvajokat földalatti börtönökben „helyezzék el”, a visszaeső tolvajokra pedig bélyeget égettetett³⁷. Ennek tudatában érthető, hogy a lopott dolgok „továbbpasszolása” törvényi szabályozást igényelt. Liutprand ezért követelte meg, hogy lovak piacon történő vásárlása tanúk előtt kell megtörténjen. Ez esetben volt az biztos, hogy a vevő nem gyanúsítható meg a lopás vádjával, míg ha a vevő valaki ismeretlentől szerezte a lovat, számolnia kellett a gyanúsítás veszélyével. A Liutprand-féle törvény elsősorban tehát piaci rendtartási előírásokat tartalmaz a készvétel esetére, mely rendelkezések írásba foglalásakor nem is voltak tisztában azzal, hogy egyúttal az *Edictum Rotharival* való „kollíziót” teremtik meg. Ennek gondolata már a *Liber Papiensis Expositiō*jában felmerült³⁸, és bár feltételezik, hogy Liutprand törvénye hatályon kívül helyezte Rothari szabályait, de tekintettel Rothari törvényei közül ezen szabályok alkalmazásának bevett gyakorlatára az alábbi kitételt találjuk a korábbi törvény alkalmazására vonatkozóan: „*Sed quia lex illa magis in usu habetur, lege ista est valentior.*”

5. Rabszolgákkal kötött ügyletek és a kötbér szabályozása

Az adásvételhez és általában az árucseréhez kapcsolódóan a longobárd jog azt is rögzíti, mi vonatkozik az olyan ügyletekre, amelyeket idegen rabszolgákkal kötnek³⁹. A rabszolgák által kötött adásvételi szerződésekhez alapvetően a *dominus* hozzájárulása szükségeltetett. Ha ez hiányzott, a vevő elvesztette a vételárat, a vétel tárgyát pedig vissza kellett adnia a rabszolga tulajdonosának.

Érdemes utalni Liutprand azon törvényére, amely a kötbérrel kapcsolatos⁴⁰. Fennállt ugyanis annak a lehetősége, hogy egy *convenientiat*, egy

verumtamen ut provata causa sit, et non eum sine vera provatione debeat vindere.” szerk. BLUHME 139. és k. o.

³⁷ SIEMS 134. o.

³⁸ *Expositio zu Liutprand 78 (79).* szerk. BORETIUS: *Liber Papiensis* 442. o.

³⁹ *Edictum Rothari* 233.: „*Si quis de servo conparaverit. Servus cuicumque non liceat sine permissum domini sui neque terram neque mancipia neque qualemcumque rem vindere, aut liberum dimittere. Si qui de servo conparaverit, et pretium perdat, et quod de servo emit, proprio domino restituat*”. szerk. BLUHME 58. old., vö. *Edictum Rothari* 234. (*servus massarius*) és Liutprand 87., 143. és k. o.

⁴⁰ Liutprand 107.: „*Si plures hominis cartolam convenientiae inter se fecerent, et poena posuerint, et postea unus duos aut tres vel amplius se de ipsa convenientiam subtrahere voluerent aut poena rupperent, unusquisque per caput componat ipsa poena, quam posuerunt, in integrum. Quia omnes unanimiter consenserunt, et nullus eos imperavit talis causam facere, ideo per caput componat, qui ruperunt ipsa poena, sicut per caput voluntariae consenserunt.*” szerk. BLUHME 151. o.

több személy közötti megállapodással egyfajta *poenat*, azaz kötbért kössenek ki, hogy mindenki, aki megsérti a megállapodást, köteles legyen büntetést fizetni. Ezen szabály sokrétű alkalmazhatósága talán oda vezetett, hogy kezdetleges „kereskedelmi társaságok” működését is feltételezhetjük, amely azzal a következménnyel járhatott, hogy a longobárd jog fejlődését tekintve jóval megelőzte a többi koraközépkori népjogot. E kérdés megítélésakor valójában azonban azt kell mérlegelnünk, hogy e szabályok közül melyeket alkalmazták ténylegesen a gyakorlatban. Hogy tényleg számolhatunk-e azzal, hogy működtek „társaságok”, különösen kereskedelmi társaságok, az főként attól függ, mennyire voltak adottak az ehhez szükséges gazdasági, szellemi és nem utolsósorban azon jogtechnikai feltételek, amelyek módot kínáltak a felek megállapodásainak tartalmi és formai rögzítésére. Minden valószínűség szerint kivitelezhető volt ezen megállapodások törvényes megalapítása, melyre a *Liber Papiensis* néhány performulája utal. Az egyik formula például azt az esetet rögzítette, amikor a felek egy közös utazás megszervezésekor 100 *solidus* mértékű kötbért kötöttek ki⁴¹.

A „társaságokra” vonatkozó szabályok azonban ennél tovább nem fejlődtek a longobárdoknál, ugyanis a *Liber Papiensis* Liutprand-féle törvényekhez írt *Expositio*ja semmilyen jelét nem mutatja a „társasági jogi szabályozás” fejlődésének⁴².

6. Összegzés

Összességében tekintve tehát a koraközépkori népjogok közül a longobárd jog fejlődése a igen figyelemre méltó, mely elsősorban a mindennapok diktálta szabályozási igényük intenzitásából fakadt.

A vizigót szokásokkal összevetve például meglehetősen eltérő képet mutatnak azok a longobárd törekvések, amelyek írott joguk alakítását célozták. A vizigót királyok ugyanis folyamatosan a *Liber iudiciorum* szerkesztésén munkálkodtak azzal, hogy a felmerült változásokat és az erre reagáló kiegészítő jellegű törvényeket mindig rendszerezve dolgozták be a *Liber iudiciorum* szövegébe. Mivel az előírások alapján csak a „legfrissebb” állapotnak megfelelő

⁴¹ *Liber Papiensis* zu Liutprand 106 (107). „*Petre, te appellat artinus, quod tu fecisti cartam convenientiae cum illo insimul de elevatione unius castris, aut ire in talem locum secum, vel de alia re, et misisti penam solidorum 100, et te subtraxisti vel penam rupisti.*” szerk. BORETIUS 451. o.

⁴² *Liber Papiensis, Expositio* zu Liutprand 106 (107). szerk. BORETIUS 451. o.

törvénytörvényt lehetett alkalmazni⁴³, mindig csak az éppen akkor irányadó és letisztázott *Liber Legum* állt a jogalkalmazók rendelkezésére⁴⁴. A longobárdok ezzel ellentétben az időrendi sorrendet tekintették rendező elvnek törvényeik feljegyzésekor, és bár ez rendszertelennek látszik, mégis a longobárd királyok törvényei gyakorolták a legnagyobb hatást a többi népjog és az itáliai területek fejlődésére. Ez viszonylag hosszú időszakot tett ki, a VII. századtól kezdve az észak-itáliai középkori jogtudomány kialakulásáig.

Mindezek ellenére meglepően kell tapasztalnunk, hogy relatíve kevés azon szabályok száma, amelyek kifejezetten az árucserével kapcsolatosak, és ezeket vizsgálva nem igazán látunk bennük különösebb fejlődést. Azt, hogy szinte teljesen hiányoznak az adásvételre vonatkozó normák, azzal magyarázható, hogy nem volt meg az adásvétellel kapcsolatos általános ismereteken felüli szabályozásra vonatkozó igény, illetve ezeket nem foglalták írásba. A „motiváció hiánya” azzal is összefügghet, hogy még a jogtárgyak szerint rendszerezett *Lombarda* sem tárgyalja önálló cím alatt az adásvételt. Az is feltűnő, hogy minden Liutprand-féle törvény, amely több fél közötti megállapodás tekintetében tartalmaz rendelkezéseket, megengedi a kötbér kikötését, és bár a közös megállapodásokból eredő kötelezettségek teljesítését performulák segítségével igyekeztek kikényszeríteni, az *Expositio*ban semmilyen részletesebb utalást nem találunk erre. Mindazonáltal számos más bizonyíték van arra, hogy a longobárd területeken – különösen Észak-Itáliában – egyre intenzívebbé vált a kereskedelem, ezek közül Liutprandnak Commacchioval és a Karolingok Velencével megkötött kereskedelmi szerződéseit kell kiemelni⁴⁵. A kereskedelmi szerződések alkalmazása során felmerülő jogi problémák iránt nem mutattak különösebb érdeklődést, ennek nyomát nem lehet a fennmaradt jogi szövegekben fellelni.

Az idegen dolgok eladásának Rotharinál viszonylag „forgalom-barát” módon való kezelése, – mely szerint a dolog megszerzőjére ezen ügylet csak csekély, de mindenképpen kalkulálható kockázattal járt – összességében tekintve

⁴³ *Lex Visigothorum* II,1,11.: „*Ut nulla causa a iudicibus audiatur, que in legibus non continetur. Nullus iudex causam audire presumat, que in legibus non continetur; sed comes civitatis vel iudex aut per se aut per executores suos conspectui principis utrasque partes presentare procuret, quo facilius et res finem accipiat et potestatis regie discretione tractetur, qualiter exortum negotium legibus inseratur.*” K. ZEUMER: *Leges Visigothorum Antiquiores*, Hannover 1894, 58. és k. o.

⁴⁴ SIEMS 127. o.

⁴⁵ A longobárdok és Comacchio közötti megállapodás a Pó kikötőiben fizetendő hajózási vámok mértékére vonatkoztak. Vö. Zur Wirtschaftsgeschichte Italiens im frühen Mittelalter, szerk. HARTMANN, Gotha 1904, 123. és kk. o., *Pacta et praecepta Venetica*, MGH Capit. 2., 129. és kk. o.

nem a fellendülő árucseré kihívására adott tudatos válasz, hanem inkább a posztklasszikus kori római jogi evikciós felelősség elveinek koraközépkori továbbéléseként értékelendő.

Ha megvizsgáljuk a longobárd jogi feljegyzések használhatóságát, tehát annak lehetőségét, hogy a jogi problémák megoldásáról szóló szövegek alapján a kor jogi fejlettségi szintjéről tájékozódjunk, azt tapasztaljuk, hogy a törvények viszonylagos gazdagsága ellenére a szabályok használhatósága meglehetősen korlátozott. Az *Edictum Rothari* rendszerezettségének hiánya és a későbbi törvények oly módon történt „rendszerezése”, hogy időrendi sorrendben egymás után illesztették őket, megnehezíti az egyes jogtárgyakra vonatkozó rendelkezésekhez való hozzáférést.

Zusammenfassung

Die Normen über den Kauf in den *Leges Langobardorum*

Für das langobardische Recht läßt sich eine entsprechende sachlich geordnete Abfolge der Regelungsanliegen kaum erwarten. Dies liegt schon daran, daß die Bemühungen um die Fortbildung des geschriebenen Rechts bei den Langobarden andere Wege gingen als bei den Westgoten. Die Langobarden haben nach dem *Edictum Rothari* von 643 ihr Recht durch Ergänzungen weiterentwickelt. Wie schon von Rothari vorgesehen, haben die spätere Könige wie Grimoald und vor allem Liutprand ergänzende Regelungen getroffen und sie dem Edikt Rotharis angehängt. So enthielt die langobardische Rechtsaufzeichnung eine Anordnung nach der zeitlichen Abfolge. Der Kauf selbst erfährt keine Regelungen, er gilt als bekannt. Wenn darüber auch nichts direkt gesagt wird, so läßt sich doch annehmen, daß die Zahlung des Kaufpreises für den Abschluß und Bestand des Kaufes von ausschlaggebender Bedeutung war. Eingehend befassen sich die langobardischen Rechtstexte mit dem Verkauf fremder Sachen. Für die wissentlichen Verkauf einer fremder Sache bestimmt Rothari die Rückgabepflicht nebst dem achtfachen Wert, eine vom Diebstahl her bekannte Buße. Wurde die Sache unwissentlich, als handle es sich um die eigene, verkauft und wird die beschworen, so ist nur diese Sache herauszugeben. Zum Kauf und allgemein zum Gütertausch äußert sich das langobardische Recht noch, wenn es um Geschäfte mit fremden Sklaven geht. Grundsätzlich ist die Zustimmung des dominus bei Veräußerungen durch den Sklaven erforderlich. Fehlt sie, so verliert der Käufer den Preis und hat die Kaufsache dem Herrn zurückzugeben.

Insgesamt hebt sich das langobardische Recht von den anderen frühmittelalterlichen *Leges* am deutlichsten durch seine Wirkungsgeschichte ab. Kein anderes Recht ist über einen so langen Zeitraum und mit solcher Intensität und Vertiefung entwickelt worden. Von 7. Jahrhundert bis zur beginnenden Verwissenschaftlichung des Rechts erstreckt sich die Zeit lebensvoller Beschäftigung

mit den langobardischen Gesetzen. Bei alledem erstaunt es, daß nur relativ wenige Regelungen zum Gütertausch vorliegen und diese auch keine sonderliche Entwicklung erfahren. Wenn es an einer Norm über den Kauf selbst fehlt, so läßt sich das noch damit erklären, daß das allgemein Bekannte nicht extra aufgeschrieben werden sollte.